

Józef Dębiński

Z dziejów miasta Golub-Dobrzyń

Studia Włocławskie 17, 311-328

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF DĘBIŃSKI

Z DZIEJÓW MIASTA GOLUB-DOBRZYŃ

Miasto Golub-Dobrzyń, położone w dolinie Drwęcy we wschodniej części województwa kujawsko-pomorskiego, powstało z połączenia dwóch samoistnych organizmów miejskich – Golubia i Dobrzyń. Już w okresie międzywojennym pojawił się zamysł zjednoczenia obydwu miast, ale ostatecznie proces tworzenia jednego miasta, Golubia-Dobrzyńa zakończono po II wojnie światowej.

* * *

Starszy od Dobrzyńa Golub (pierwsza wzmianka o osadzie villa Golube pochodzi z 1254 r.) był otoczony murami, które z zewnątrz otaczała fosa (od wschodu mury sięgały do rzeki)¹. W centrum miasta znajdował się ratusz (do połowy XIX w.) i kościół katolicki pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej, z przełomu XIII i XIV wieku, a poza murami przedmieścia dobrzyńskie, zamkowe i lisewskie oraz tzw. Wyspa Błonie. O lokacji miasta zadecydował przede wszystkim łagodny bród rzeczny, umożliwiający łatwe przeprowianie się do ziemi dobrzyńskiej, oraz położenie przy ważnym szlaku handlowym prowadzącym z Torunia przez Rypin i Płońsk na Ruś Kijowską.

Zamek zbudowany w Golubiu na początku XIV w. stanowił twierdzę obronną, natomiast nadanie miastu około 1331 r. praw miejskich przyczyniło

KS. JÓZEF DĘBIŃSKI – dr hab. historii, profesor w Wyższej Szkole Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu. Wiceprzewodniczący komitetu redakcyjnego pisma naukowego „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie”. Autor wielu prac naukowych z zakresu historii powszechnej, Polski i Kościoła oraz teologii i filozofii.

¹ P. Birecki, *Sztuka w dziejach Golubia-Dobrzyńa*, w: *Historia Golubia-Dobrzyńa*, red. K. Mikulski przy współpr. M. Starosty, t. 1, Toruń 2008, s. 80; A. Koła, *Golub-Dobrzyń i okolice w pradziejach i wczesnym średniowieczu*, w: tamże, s. 69.

do jego rozwoju gospodarczego i militarnego². Pogorszenie się w XV wieku stosunków polsko-krzyżackich odbiło się niekorzystnie na rozwoju miasta, dlatego weszło ono wraz z innymi miastami Prus Książęcych do tzw. Związku Pruskiego, który wypowiedział posłuszeństwo wielkiemu mistrzowi krzyżackiemu, uznając (4 II 1454) za króla Kazimierza Jagiellończyka. Jednak na stałe Golub znalazł się pod polskim panowaniem dopiero po II pokoju toruńskim (1466)³. Dynamiczny rozwój miasta nastąpił w XVI i pierwszej ćwierci XVII wieku. W 1527 r. otrzymało ono od króla Zygmunta Starego prawo organizowania w roku czterech jarmarków; oprócz nich odbywały się też raz lub dwa razy w tygodniu targi⁴.

Od początku XVI wieku do Golubia, jak i do innych miast Prus Królewskich, dochodziły idee reformacji. Jeżeli jednak protestantyzm w tym mieście nie przyjął się, to tylko ze względu na zdecydowaną postawę ówczesnego wojewody pomorskiego i starosty golubskiego Krzysztofa Kostki⁵.

Zapewne to Krzysztof Kostka przyczynił się do ostatecznego zakończenia przebudowy zamku w stylu renesansowym, co niesłusznie jest przypisywane Annie Wazównie (1568–1625), która starostwo golubskie otrzymała w 1611 r. od swojego brata, króla Zygmunta III Wazy. Po śmierci Anny Wazówny starostwo golubskie przeszło na uposażenie królowej Konstancji Habsburżanki (1625–1631), a następnie królowy Anny Katarzyny Konstancji (1632–1638) i królowej Cecylii Renaty (1638–1644). Po śmierci tej ostatniej aż do I rozbioru Polski (1772) miasto pozostawało w rękach przedstawicieli rodzin magnackich pochodzących spoza Prus Królewskich, którzy pełnili władzę przez pełnomocników (podstarościch)⁶.

Trudnym okresem dla Golubia był czas wojen szwedzkich w XVII wieku; w 1629 r. Szwedzi doszczętnie splądrowali miasto, natomiast w listopadzie 1655 r. osadzona została tutaj 200-osobowa załoga (okupacja trwała dwa lata). Miasto poniosło wówczas ogromne straty demograficzne (ok. 70%) spowodowane także szalejącą dżumą⁷. Kolejne stulecie (XVIII wiek) rozpoczęło się ponowną okupacją szwedzką (wojna pół-

² I. Sławiński, *Zamek w Golubiu*, Toruń 1976, s. 16–17; L. Kajzer, S. Kołodziej-ski, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2001, s. 186.

³ K. Mikulski, J. Wroniszewski, *W cieniu krzyżackiej warowni (do 1466 roku)*, w: *Historia Golubia-Dobrzyń*, dz. cyt., t. 1, s. 153–154, 170.

⁴ A. Mączak, M. Bogucka, *Prusy Królewskie i Książęce w latach rozkwitu (1526–1657)*, w: *Historia Pomorza*, red. D. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1984, s. 298.

⁵ Zob. A. Tomczak, *Kostka Krzysztof h. Dąbrowa (ok.1530–1594)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14, Wrocław 1968–1969, s. 350–351.

⁶ K. Mikulski, J. Wroniszewski, *W cieniu krzyżackiej warowni*, art. cyt., s. 187–188.

⁷ Tamże, s. 175–176.

nocna 1702–1710). W okresie bezkrólewia (1733–1735) miasto i okolice płądrowali Rosjanie, którzy opuścili Golub dopiero w 1762 r., ustępując miejsca wojskom pruskim. Należy podkreślić, że do ostatniego ćwierćwiecza XVIII wieku Golub był miastem czysto polskim.

Po I rozbiórce Polski Golub administracyjnie należał do prowincji Prusy Zachodnie, rejencji kwidzyńskiej i powiatu brodnickiego (od 1818 r.), a od 1887 r. do powiatu wąbrzeskiego; liczył wówczas 658 mieszkańców, którzy zamieszkiwali w 115 domach⁸. W lipcu 1807 r., na mocy traktatu w Tylży, Golub wszedł w skład Księstwa Warszawskiego, departamentu bydgoskiego⁹.

Dynamiczny rozwój infrastruktury miejskiej nastąpił dopiero po wojnie francusko-niemieckiej (1870–1871). Otrzymana od Francuzów kontrybucja pozwoliła władzom pruskim na zbudowanie w mieście gmachu sądu (1883), w którym mieściło się też więzienie przeniesione z zamku (sąd obwodowy powstał w 1858 r.). Z innych przedsięwzięć warto wspomnieć m.in. nowy most na Drwęcy (1897), szkołę powszechną (1899), gmach pocztowy (1901), elektrownię miejską (1905), salę gimnastyczną z 1906 r. i rzeźnię miejską (1913). W tym też czasie całe miasto zostało wybrukowane¹⁰. Główną jednak inwestycją, która wpłynęła na ożywienie gospodarcze miasta, była budowa linii kolejowej: Bydgoszcz – Chełmża – Kowalewo – Golub – Brodnica, którą otwarto 1 listopada 1900 r. W tym roku liczba mieszkańców Golubia wynosiła 2868 osób¹¹.

* * *

Początki Dobrzynia n. Drwęcą sięgają końca XVII wieku, kiedy to na lewym brzegu rzeki naprzeciwko Golubia zaczęła powstawać osada, zw. Suburbium Golubense (Przedmieście Golubskie). Jej właściciel, wojewoda kaliski i starosta inowrocławski Zygmunt Działyński, nadał osadzie (1684) przywileje, które potwierdził (1721) jego syn Jakub. Ponownego potwierdzenia dokumentu dokonał (1740) Marcin Działyński. Na cztery lata przed II rozbiorem Polski hrabia Ignacy Działyński nadał osadzie prawa miejskie i nazwał ją Dobrzyniem; ofiarował również miastu swój herb rodowy¹².

⁸ K. Mikulski, J. Poraziński, *W czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej (1466–1772)*, w: *Historia Golubia- Dobrzynia*, dz. cyt., t. 1, s. 193.

⁹ K. Wajda, *Pod pruskim panowaniem (1772–1914)*, w: *Historia Golubia-Dobrzynia*, dz. cyt., t. 1, s. 212.

¹⁰ P. Birecki, *Sztuka w dziejach...*, art. cyt., s. 87.

¹¹ Z. Nawrocki, A. Warszycki, *Zabytki architektury i sztuki*, w: *Golub-Dobrzyń, Szkice dziejów miasta*, red. K. Mikulski i M. Starosta, Toruń 2003, s. 179–180, 185–186; K. Wajda, *Pod pruskim panowaniem...*, art. cyt., s. 271.

¹² A. Wiczeorek, *Przedmieście Golubskie i Dobrzyń do końca XVIII wieku*, w: *Historia Golubia-Dobrzynia*, dz. cyt., t. 2, s. 14–15; Z. Guldon, *Lokacje miast kujawskich i dobrzyńskich w XIII–XIV w.*, „Ziemia Kujawska”, 2(1968), s. 26n.

W aktach wizytacji biskupiej dotyczącej parafii Dulsk z 1781 r. jest mowa, iż „Dobrzyń przemieście pod Golubiem” oprócz katolików zamieszkuje 21 protestantów oraz wspólnota żydowska, która w późniejszym czasie posiadała synagogę¹³. Liczba mieszkańców Dobrzynia w latach 1793–1794 wynosiła 1024 osób (458 katolików, 38 ewangelików i aż 528 żydów)¹⁴.

W czasie II rozbioru Dobrzyń znalazł się pod zaborem pruskim. Wówczas też powstała inicjatywa zbudowania kościoła; jednak do realizacji doszło dopiero w latach 1823–1827. Fundatorem świątyni, należącej do parafii Dulsk, był właściciel Dobrzynia i Sokołowa Antoni Wybraniecki (1771–1834). Wyposażenie kościoła stanowiły utensylia przywiezione ze zlikwidowanego kościoła dominikanów w Toruniu¹⁵. Po śmierci fundatora kościołem opiekował się podpułkownik wojsk polskich Karol Kruszewski. I chociaż przez całe prawie stulecie kościół był filialnym dla parafii Dulsk, to funkcje kapłańskie, jako kapelani, pełnili karmelici z Obór. Parafię w Dobrzyniu erygowano dopiero w 1909 roku; jej pierwszym proboszczem został ks. Czesław Rogacki (1909–1932)¹⁶.

Po klęsce poniesionej przez Prusy w wojnie napoleońskiej Dobrzyń wraz z Golubiem wszedł w skład departamentu bydgoskiego Księstwa Warszawskiego. Z kolei po Kongresie Wiedeńskim (1815) Dobrzyń został włączony do Królestwa Polskiego, województwa płockiego (później guberni), powiatu lipnowskiego.

Po przeprowadzeniu przez cara reformy administracyjnej (16 VIII 1869) Dobrzyń utracił prawa miejskie i został przekształcony w osadę (prawa miejskie odzyskał dopiero w 1919 r.).

Jako osada Dobrzyń był siedzibą sądu gminnego¹⁷. Swoją siedzibę miała tu też komora celna. Funkcjonowała straż ogniowa. Ponadto istniały: Kasa Oszczędnościowo-Pożyczkowa (1871), Towarzystwo Drobного Kredytu (1904) oraz Dobrzyńskie

¹³ M.M. Grzybowski, *Materiały do dziejów Ziemi Płockiej: z archiwaliów diecezjalnych XVIII wieku*, t. 10: *Ziemia Dobrzyńska*, Płock 1999, s. 285.

¹⁴ T. Dziński, *W przygranicznym mieście (1793–1914)*, w: *Historia Golubia-Dobrzynia*, dz. cyt., t. 2, s. 36.

¹⁵ M.M. Grzybowski, *Z dziejów parafii św. Katarzyny w Dobrzyniu nad Drwęcą (1909–1999)*, „*Studia Płockie*”, 29(2001), s. 226.

¹⁶ „*Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Plocensis pro Anno Domini 1908*”, Plociae 1908 s. 102.

¹⁷ W. Bagiński, *Procesy archiwotwórcze akt miejskich na Mazowszu na przykładzie Piaseczna w latach 1815–1950*, Warszawa 1999, s. 52.

Towarzystwo Pożyczkowe (1907)¹⁸. Znakiem postępu cywilizacyjnego w mieście było też otwarcie w 1909 r. międzynarodowej stacji telegraficznej¹⁹.

W drugiej połowie XIX w. funkcjonowały w Dobrzyniu manufaktury kartonu, świec i mydła, kilka piekarń i zakładów stolarskich oraz trzy małe garbarnie. Istniał też młyn wodny „Zaręba”. Natomiast na początku XX wieku w osadzie działał „Młyn Parowy H. Eizyk” oraz drugi młyn parowy Juliusza Dizingera, z kolei F. Lipka prowadził Tartak Parowy „Dobrzyń”, ponadto istniały dwie niewielkie wytwórnie cykorii²⁰.

W przeciwieństwie do dobrej sytuacji gospodarczej miasta na niskim stosunkowo poziomie znajdowało się życie kulturalne mieszkańców Dobrzynia. Dopiero na początku XX wieku otwarto bibliotekę i czytelnię katolicką (1907/1908). Swoją działalność rozpoczął także dobrzyński Dom Ludowy, gdzie odbywały się różnego rodzaju imprezy. Z inicjatywy ks. Czesława Rogackiego w 1908 r. rozpoczął działalność Dobrzyński Związek Katolicki²¹. Przy lesie funkcjonowała strzelnica bractwa kurkowego i muszla koncertowa. Istniało też kino „Sfinks”, przekształcone później na salę Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego „Makabi” (korzystały z niej przede wszystkim organizacje żydowskie). Warto zaznaczyć, że pod koniec XIX stulecia (1880) Dobrzyń był większy od Golubia, gdyż liczył 200 domów i 3665 mieszkańców²².

* * *

Niewiele wiemy o zaangażowaniu mieszkańców Golubia i Dobrzynia w powstania narodowe. Faktem jest, że w szeregach powstańczych w 1830 roku walczył syn burmistrza golubskiego, Franciszek Ksawery Malinowski²³. Z kolei w powstaniu styczniowym (1863) wzięło udział sześciu uczniów rzemieślniczych z Golubia i wielu mieszkańców Dobrzynia, z których kilku, w tym proboszcza parafii Dulsk, ks. Macieja Smolińskiego, skazano na zesłanie²⁴. W 1907 r. na terenie dekanatu golubskiego miał miejsce strajk szkolny; dzieci protestowały przeciwko narzucaniu nauki religii w języku niemieckim²⁵.

¹⁸ T. Dziki, *W przygranicznym...*, art. cyt., s. 56–57, 79; „Głos Płocki”, 1909, nr 57, s. 3.

¹⁹ „Głos Płocki”, 1909, nr 65, s. 2.

²⁰ T. Dziki, *W przygranicznym...*, art. cyt., s. 75–76.

²¹ „Mazur”, 1908, nr 52, s. 3.

²² I. Charszewski, *Dobrzyń nad Drwęcą, jego dzieje i stan obecny z uwzględnieniem sąsiedniego Golubia*, Płock 1938, s. 29; P. Birecki, *Sztuka w dziejach...*, art. cyt., s. 120.

²³ A. Reiske, *Golub na przestrzeni dziejów*, Wąbrzeźno 1939, s. 85–87.

²⁴ K. Chruściński, *W kontekście tradycji historycznych i kulturalnych*, w: *Dzieje Golubia-Dobrzynia i okolic*, dz. cyt., s. 305, 308; C. Lisowski, *Powstanie styczniowe w Ziemi Dobrzyńskiej*, w: *Prace zebrane*, teksty zebrali i do druku przygotował M. Błaszkiwicz, P. Gałkowski, Rypin 2004, s. 140, 153, 158–160, 165–166, 196, 222–224, 229–231, 223, 233, 246, 252, 257, 259.

²⁵ J. Dyała, *Z historii dekanatu golubskiego*, w: *Diecezja toruńska. Historia i teraźniejszość*, t. 7: *Dekanat Golub*, Toruń 1994, s. 10.

Przez cały XIX i XX wiek interesująco przedstawiała się struktura wyznaniowa i narodowościowa obydwu miast. I tak w 1831 r. w Golubiu było 43% Polaków, 37% ewangelików i 20% Żydów, natomiast w Dobrzyniu w 1876 roku mieszkało około 2359 Żydów, tj. 68% ogółu mieszkańców osady, oraz około 30% Polaków i 2,6% ewangelików²⁶. W 1905 r. Golub liczył ok. 2945 mieszkańców (w tym 67% katolików, głównie Polaków), 22,6% ewangelików (na ogół Niemców) i 9,9% Żydów²⁷. Warto zaznaczyć, że już po I rozbiorze Polski (1772) do Golubia napłynęło około 85 rodzin kolonistów niemieckich, głównie ewangelików²⁸. Dla nich też została zorganizowana (1780) gmina ewangelicka²⁹. Oprócz niemieckich ewangelików do Golubia napływali też Żydzi. Golubska gmina żydowska w 1808 r. liczyła 44 członków, ale już w roku 1871 – 533, a w 1910 – 247 osoby. W latach dwudziestych XIX w. Żydzi w Golubiu posiadali bożnicę przy ul. Zamkowej; w 1855 r. uzyskali zgodę na wybudowanie nowej synagogi³⁰.

Stosunki między ludnością polską a żydowską w pierwszej połowie XIX w. podlegały zmianom. W czasie powstania styczniowego kolegium magistratu w Golubiu (trzech Żydów, jeden Polak i jeden Niemiec) poparło insurekcję. Sytuacja uległa zmianie na przełomie XIX i XX wieku, kiedy Polacy zaczęli prowadzić bojkot żydowskiego handlu i jednocześnie uaktywniać w nim swój udział, co w konsekwencji zaczęło spychać Żydów na pozycje niemieckie. Dlatego na ogół w wyborach politycznych i komunalnych Żydzi popierali Niemców. Jediną organizacją integrującą polskie, niemieckie i żydowskie warstwy społeczne było powstałe w 1859 r. bractwo kurkowe³¹.

* * *

Pomyślny rozwój obydwu miast nad Drwęcą przerwała I wojna światowa. Po ucieczce Rosjan z Dobrzynia wkroczyły do niego wojska pruskie z pobliskiego Golubia.

Doszło nawet 27 sierpnia 1914 r. do incydentu, w którym zginął jeden z Niemców. Winą obciążono Polaków. Jeżeli nie doszło do egzekucji, to tylko dlatego, że na interwencję ks. Rogackiego Niemcy przeprowadzili dokładne śledztwo, które

²⁶ K. Wajda, *Pod pruskim panowaniem*, art. cyt., s. 230; R. Sudziński, *Zarys historii Golubia-Dobrzynia i Kowalewa*, w: *Dzieje Golubia-Dobrzynia i okolic*, dz. cyt., s. 95–96.

²⁷ J. Dygala, *Z historii dekanatu golubskiego*, art. cyt., s. 10.

²⁸ P. Birecki, *Sztuka w dziejach...*, art. cyt., s. 117; K. Wajda, *Pod pruskim panowaniem*, art. cyt., s. 271.

²⁹ P. Birecki, *Sztuka w dziejach...*, art. cyt., s. 118.

³⁰ Z. Waszkiewicz, *Żydzi Dobrzynia i Golubia. Opowieść o świecie nieistniejącym*, Golub-Dobrzyń 1993, s. 47; Z. Waszkiewicz, *Gmina Wyznaniowa Żydowska w Golubiu w latach 1921–1939*, w: *Gminy Wyznaniowe Żydowskie w województwie pomorskim w okresie międzywojennym (1920–1939)*, red. J. Szyling, Toruń 1995, s. 109–132; T. Kawski, *Kujawsko-dobrzyńscy Żydzi w latach 1918–1950*, Toruń 2006.

³¹ K. Wajda, *Pod pruskim panowaniem*, art. cyt., s. 288.

wykazało, iż kula pochodziła ze strony Niemców. W podziękowaniu za ocalenie od śmierci mieszkańcy Dobrzynia postanowili wystawić figurę Matki Boskiej, co zrealizowano dopiero w 1939 r.³²

Po zakończeniu I wojny światowej pierwszym miastem, które odzyskało wolność w 1918 r., był Dobrzyń. Do przejścia władzy przygotowała się Polska Organizacja Wojskowa. Z kolei w Golubiu w listopadzie 1918 r. w obronie polskich interesów powołano Polską Radę Ludową, której przewodził ks. Edward Balzer³³. Przystąpiono także do organizowania Straży Ludowej. Pozytywną rolę w kształtowaniu polskości wśród mieszkańców Golubia odegrało powstałe w styczniu 1919 r. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Wojska grupy operacyjnej generała dywizji Stanisława Napoleona hr. Ursyn-Pruszyńskiego w składzie 8. Dywizji Strzelców i 5. Brygady Jazdy wkroczyły do Golubia 17 stycznia 1920 r.³⁴

Trzeba zaznaczyć, że w okresie międzywojennym dwa miasta położone nad Drwęcą należały do dwóch różnych powiatów i województw; i tak Golub do powiatu wąbrzeskiego (województwo pomorskie), a Dobrzyń do powiatu rypińskiego (województwo warszawskie, a od 1937 r. pomorskie)³⁵. Tak było też i w kościelnej administracji. Golub należał do diecezji chełmińskiej, a Dobrzyń do płockiej (obydwa miasta miały kościoły pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej).

Z chwilą odzyskania niepodległości rozpoczęło się masowe wychodźstwo Niemców i Żydów, głównie z Golubia. W 1921 roku w Golubiu mieszkało 2565 osób, w tym Polaków – 2219, Niemców – 219 i Żydów 104³⁶. Inaczej było w Dobrzyniu, gdzie liczba Żydów równała się liczbie Polaków. Istniała synagoga (wzniesiona w XIX wieku przy ul. Rypińskiej) czy dom dla wędrownych, ubogich Żydów i przyjezdnych rabinów.

Tuż przed wybuchem II wojny światowej Dobrzyń liczył 5694 mieszkańców (w tym ok. 50% Żydów), a Golub – 3558, w tym Polaków – 3236, Żydów – 175 i Niemców – 138 oraz 9 osób innych narodowości. Mimo tej różnorodności narodowej udało się zjednoczyć mieszkańców Dobrzynia

³² M.M. Grzybowski, *Z dziejów parafii...*, dz. cyt., s. 228.

³³ M. Wojciechowski, *Wojna światowa i koniec niewoli*, w: *Historia Golubia-Dobrzynia*, dz. cyt., t. 1, s. 305.

³⁴ A. Bogucki, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Pomorzu 1883–1939*, Bydgoszcz 1997, s. 115; J. Haller, *Jak wojska polskie zajęły Pomorze*, w: *Księga pamiątkowa dziesięciolecia Pomorza*, red. M. Sydow, Toruń 1930, s. 58.

³⁵ *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, nr 65, 1919, poz., 395; *Dz.U. RP*, nr 46, 1937, poz. 350; J. Suski, *Podział administracyjny Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1933, s. 116.

³⁶ I. Żabińska, *W dwudziestolecie międzywojennym*, w: *Historia Golubia-Dobrzynia*, dz. cyt., t. 1, s. 313.

ks. Rogackiemu, który cieszył się wielkim szacunkiem zarówno katolików jak i Żydów³⁷.

Mieszkańcy obu miast przeżyli w 1920 roku chwile grozy, kiedy to przez dwa dni grasowały wojska bolszewickie czyniąc spustoszenie. W tym miejscu warto zaznaczyć, że podczas wojny polsko-bolszewickiej niektórzy Żydzi z Dobrzynia weszli w skład Żydowskich Komitetów Obrony Państwa (Kohn i Nussbaum)³⁸. Chociaż, jak zanotował proboszcz parafii w Dobrzyniu ks. Ignacy Charszewski, byli też i tacy, którzy razem z Niemcami powoływali komitety powitalne dla bolszewików (bracia Kufeldowie)³⁹.

W 10. rocznicę zwycięstwa nad bolszewikami (1930) mieszkańcy miasta ufundowali obelisk ku czci Marszałka Józefa Piłsudskiego, zwieńczony Orłem w koronie, przed komorą celną, a pod nim nazwiska osób poległych w obronie Ojczyzny, który Niemcy zniszczyli w 1939 roku. Pomnik odtworzony został 3 maja 1991 r. przy Placu 1000-lecia⁴⁰.

W późniejszym okresie, zwłaszcza od 1926 r., zaczęły pojawiać się (w Dobrzyniu) nastroje antysemityczne, a to w związku z wypadkiem czteroletniej cygańskiej dziewczynki. Na tym tle doszło nawet w obydwu miastach do dwudniowych napaści na Żydów. Drastyczne wystąpienia antyżydowskie miały miejsce zwłaszcza w lutym, marcu i czerwcu 1939 roku w Dobrzyniu, kiedy to „Stalowe Drużyny” ZMP z Lipna, Rypina i Włocławka pobiły 15 Żydów i wybiły szyby w oknach żydowskich⁴¹. Należy dodać, że pewnego rodzaju „prywatną wojnę z Żydami” prowadził od 1932 r. następca ks. Rogackiego, wspomniany wyżej proboszcz, ks. Ignacy Charszewski⁴². Zarzucał on przede wszystkim Żydom nieuszanowanie niedzieli oraz wyjątkową pazerność i nagminne oszustwa w handlu. W czasie jednak okupacji niemieckiej, kiedy Żydom działa się krzywdą, ks. Charszewski stanął zdecydowanie w ich obronie⁴³.

³⁷ J. Sziling, *Golub-Dobrzyń w latach okupacji niemieckiej (1939–1945)*, w: *Historia Golubia-Dobrzynia*, dz. cyt., t. 2, s. 233; M.M. Grzybowski, *Z dziejów parafii...*, dz. cyt., s. 228.

³⁸ Tamże; J. Szczepański, *Wojna 1920 na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa – Pułtusk 1995, s. 104.

³⁹ I. Charszewski, *Dobrzyń nad Drwęcą. Jego dzieje i stan obecny z uwzględnieniem sąsiedniego Dobrzynia*, Płock 1932, s. 37–38.

⁴⁰ M. Starosta, *Kalendarium 1990–2007*, w: *Historia Golubia-Dobrzynia*, dz. cyt., t. 4, s. 153.

⁴¹ Z. Waszkiewicz, *Żydzi z Dobrzynia*, s. 74, 77–78.

⁴² M.M. Grzybowski, *Charszewski Ignacy Loyola*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 5, Warszawa 1983, s. 176–195. Książd Charszewski pozostał na miejscu pełniąc nadal funkcje duszpasterskie. Niemcom nie podobało się jednak zachowanie ks. Charszewskiego, szczególnie patriotyczne kazania oraz uroczyste nabożeństwa październikowe z procesją do figury Matki Boskiej znajdującej się na rynku. Aresztowany 5 XI 1939 r., został przewieziony do Dębowej Łąki, a stamtąd do Chełmna. Stamtąd do obozu w Stuthofie, a potem do Sachsenhausen, gdzie przebywał od 10 IV 1940 r. Zmarł 14 IV 1940 r.

⁴³ W. Jezusek, *Ks. kan. Ignacy Charszewski proboszcz parafii Dobrzyń nad Drwęcą*, „Miesięcznik Pastorski Płocki”, 40(1951), s. 143–150; W. Kujawski, *Charszewski Ignacy*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, t. 6, s. 12–13.

Nieco inna była sytuacja narodowościowa w Golubiu, gdzie domino- wali Polacy. Tutaj największym zakładem przemysłowym, oprócz farbiarni i garbarni, był młyn, Spółdzielnia Mleczarska Rypińskiego Okręgowego Towarzystwa Rolniczego⁴⁴. Ponadto czynna była elektrownia i rzeźnia miejska, tartaki firmy „Poltartak”, cegielnia oraz kilkadziesiąt sklepów kupieckich różnych branży.

Uogólniając można powiedzieć, że w okresie międzywojennym w obu miastach nie nastąpiła jakaś zasadnicza poprawa gospodarcza. Jednym z ważnych problemów dotyczących mieszkańców tych dwóch miast nad Drwęcą było bezrobocie. W latach trzydziestych XX wieku powstał w Golubiu nawet specjalny Komitet ds. Bezrobotnych, a od 1932 roku istniał Fundusz Pomocy Bezrobotnym. Wsparcia bezrobotnym udziela- ły także golubskie stowarzyszenia charytatywne, jak: Towarzystwo Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo, Towarzystwo Panien Samopomocy i Stowarzyszenie Młodzieży Katolickiej.

Interesująco przedstawiały się preferencje polityczne mieszkańców obu miast. I tak w Golubiu najwięcej zwolenników miała Narodowa Partia Robotnicza i współpracująca z nią centrala związkowa, jaką było Zjednoczenie Zawodowe Polskie oraz Narodowa Demokracja⁴⁵. Z kolei w Dobrzyniu popularnością cieszyło się Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”, Narodowa Demokracja, Chrześcijański Blok Jedności Narodowej, a w latach trzydziestych XX wieku także Centrolew i Bez- partyjny Blok Współpracy z Rządem⁴⁶.

* * *

W czasie II wojny światowej obydwa miasta zostały wcielone do Rze- szy. Jednym z pierwszych posunięć okupacyjnych władz było połączenie w 1941 r. obydwu miast w jeden ośrodek miejski z przynależnością do powiatu wąbrzeskiego, przy czym wspólna administracja znajdowała się w Golubiu. Rozpoczęto także wysiedlanie Polaków do Generalnej Guberni lub na roboty do Niemiec oraz ich przymusową germanizację, w ramach której około 1500 polskich mieszkańców Golubia zmuszono do przyjęcia III grupy listy narodowościowej niemieckiej; Polacy, którzy

⁴⁴ A. Reiske, *Golub na przestrzeni dziejów*, dz. cyt., s. 27.

⁴⁵ I. Żabińska, *W dwudziestoleciu międzywojennym*, art. cyt., s. 333, 342–343.

⁴⁶ Z. Waszkiewicz, *W granicach odrodzonej Polski (1918–1939)*, w: *Historia Golubia- -Dobrzynia*, t. 2, s. 123, 177, 184, 187.

nie przyjęli obywatelstwa niemieckiego, mieli status podopiecznego Rzeszy⁴⁷. Przez cały okres okupacji śmierć poniosło w Golubiu około 150–200 Polaków⁴⁸.

W Cieszynach k. Golubia hitlerowcy utworzyli filię obozu koncentracyjnego w Stutthofie, a w pobliskim Kurkocinie dokonywano masowych egzekucji. Niemcy wymordowali też prawie wszystkich Żydów z Dobrzynia, a domy ich spalili⁴⁹. Po aresztowaniu i zamordowaniu ks. Charszewskiego kościół parafialny w Dobrzyniu został zamknięty do lutego 1945 r. Natomiast proboszcz golubski ks. Bronisław Kownacki i jego wikariusz już 24 października 1939 r. zostali aresztowani i umieszczeni w Dębowej Łące, a stamtąd przewiezieni do Chełmna, a następnie do Stutthofu, gdzie golubski proboszcz został zamordowany (18 VII 1940), natomiast ks. Ruciński zginął w Dachau (20 IX 1942). W 1940 r. ks. Władysław Homa, kuratus parafii Ostrowite, został mianowany przez bp. Karola M. Spletta administratorem parafii w Golubiu, gdzie sprawował posługę duszpasterską do końca wojny⁵⁰.

Utrata niepodległości i okupacja niemiecka nie zabiły ducha walki w mieszkańcach obydwu miast; działały tu organizacje podziemne, zwłaszcza Armia Krajowa. W Dobrzyniu mieściła się konspiracyjna kwatera sztabu Armii Krajowej, której komendantem był Kazimierz Dziegielewski (ps. „Żywy”). Członkowie AK organizowali punkty przerzutowe, wywiad i samopomoc społeczną⁵¹. Na terenie obydwu miast działała też Wojskowa Służba Kobiet (Jadwiga Cyrklaw, ps. „Tekla”).

* * *

Okupacja niemiecka Golubia i Dobrzynia zakończyła się 23 stycznia 1945 r. wraz z opanowaniem tych terenów przez wojska sowieckie. W niedługim czasie grupy operacyjne NKWD, wspierane przez Armię Czerwoną, przeprowadziły w mieście akcję wywozu grupy mieszkańców do

⁴⁷ J. Sziling, *Golub-Dobrzyń...*, art. cyt., s. 237, 247.

⁴⁸ „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce”, 12(1960), s. 36–39.

⁴⁹ *Diecezja toruńska*, dz. cyt., s. 14; J. Sziling, *Golub-Dobrzyń...*, art. cyt., s. 242–244. Okupanci zniszczyli jesienią 1939 r. cmentarz żydowski w Golubiu i dwa cmentarze żydowskie w Dobrzyniu. W latach 1943–1944 rozebrali wszystkie synagogi.

⁵⁰ M.M. Grzybowski, *Martyrologium duchowieństwa diecezji płockiej w latach II wojny światowej 1939–1945*, Płock 1982, s. 47; *Golub-Dobrzyń – parafia św. Katarzyny*, w: *Diecezja toruńska*, dz. cyt., s. 31.

⁵¹ J. Sziling, *Golub-Dobrzyń...*, art. cyt., s. 253–255.

obozów pracy w ZSRR. Pretekstem było posiadanie przez mieszkańców, zwłaszcza Golubia, III grupy narodowości niemieckiej. Wśród wywiezionych 77 mieszkańców Golubia i Dobrzynia do Szatury i Charkowa była też grupa miejscowych żołnierzy Armii Krajowej z komendantem placówki K. Dziegielewskim na czele⁵².

Sowiecka komendantura wojenna była pierwszym organem władz po zakończeniu okupacji niemieckiej. Miejscowa ludność zmuszana była do świadczeń rzeczowych na rzecz Armii Czerwonej, np. zapewnianie podwoły. Sami żołnierze sowieccy wraz z komendantem dopuszczali się przemocy na miejscowej ludności, o czym świadczy zastrzelenie przez komendanta dziewiętnastoletniej mieszkanki Agnieszki Jentkiewicz, w której domu kwaterował⁵³.

* * *

Już w pierwszym tygodniu po zakończeniu okupacji zorganizowano w Golubiu i Dobrzyniu polskie organy władzy⁵⁴. Dnia 27 stycznia 1945 r. utworzono Radę Ludową, jako tymczasowy organ władzy. Pierwszym burmistrzem z nadania nowej władzy został 2 lutego 1945 r. Kaszyński, którego po czterech tygodniach zastąpił nauczyciel Włodzimierz Krzyżanowski, wybrany (już formalnie) 27 kwietnia 1945 r. Pierwsze posiedzenie 45 aktywnych obywateli obydwu miast, reprezentujących różne ugrupowania polityczne, zebrało się 4 marca 1945 r. i formalnie dokonało wyboru członków Miejskiej Rady Narodowej⁵⁵. Organem wykonawczym lokalnej administracji był Zarząd Miasta. Najważniejszą rolę pełniła wówczas, z sowieckiego nadania, Polska Partia Robotnicza przy współdziałaniu Polskiej Partii Socjalistycznej⁵⁶.

Wszyscy mieszkańcy odczuwali potrzebę integracji. Jednym z takich czynników integrującym obydwa miasta, obok dwóch parafii i kościołów pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej, była utworzona w 1945 roku pierwsza

⁵² *Historia Golubia-Dobrzynia w latach 1945–1962*, w: *Historia Golubia-Dobrzynia*, dz. cyt., t. 3, s. 7–14; tenże, *Polityka radzieckich władz wojskowych i policyjnych na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1945–1947*, Toruń 2001, s. 79–121; K. Jastrzębski, *W dalekim obcym kraju. Deportacje Polaków z Pomorza do ZSRR w 1945 roku*, Bydgoszcz 1990, s. 45–75.

⁵³ *Historia Golubia-Dobrzynia w latach 1945–1962*, art. cyt., s. 13.

⁵⁴ R. Sudziński, *Zarys historii Golubia-Dobrzynia i Kowalewa*, w: *Dzieje Golubia-Dobrzynia i okolic*, dz. cyt. s. 116.

⁵⁵ *Historia Golubia-Dobrzynia w latach 1945–1962*, art. cyt., s. 14–17.

⁵⁶ Tamże, s. 24.

w historii ogólnokształcąca szkoła średnia, w której katechezę prowadzili na przemian księża z Golubia i Dobrzynia⁵⁷.

Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu wyraziło zgodę na utworzenie na rok szkolny 1945/46 Miejskiego Gimnazjum Koedukacyjnego w Golubiu, jako szkoły średniej składającej się z gimnazjum i liceum. Gimnazjum miało mieć formę czteroletniej normalnej szkoły oraz skróconej dwuletniej dla młodzieży opóźnionej wiekiem⁵⁸. W trudnych warunkach lokalowych liceum funkcjonowało do 1966 roku, kiedy to w ramach programu obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego wybudowano budynek dla Liceum Ogólnokształcącego przy ul. Kolejowej (obecnie: PTTK 28)⁵⁹.

Rzeka Drwęca formalnie była granicą powiatów wąbrzeskiego i rypińskiego, ale faktycznie utrzymywano zaraz po II wojnie światowej prowizoryczny stan z okresu okupacji i działała wspólna administracja (z siedzibą w Golubiu) dla obydwu miast, co potwierdził (24 VII 1945) Urząd Województwa Pomorskiego w Bydgoszczy⁶⁰. Próby formalnego zalegalizowania połączenia obydwu miast nie powiodły się i dopiero decyzja władz centralnych sprawiła, że obydwa miasta 15 maja 1951 r. połączyły się w jedno miasto, które w niedługim czasie zostało powiatem⁶¹.

Nowa sytuacja polityczna, a zwłaszcza po powstaniu PZPR (1948), związana była ze stalinizacją. Dla przykładu wiosną 1950 roku na 23 osoby wchodzące w skład Miejskiej Rady Narodowej aż 19 należało do PZPR, dwie do ZSL i dwie osoby bezpartyjne. Mimo pewnej stabilizacji m.in. przestępczości po opuszczeniu tych terenów przez czerwonoarmistów i nikłej właściwie konspiracji niepodległościowej, za wyjątkiem akcji ulotkowej, uaktywniała się działalność organów bezpieczeństwa, które miały swoich informatorów (w 1946 r. było ich 71). Stałym elementem było też zbieranie informacji przez UB o nastrojach mieszkańców. Wsparciem dla UB były lokalne struktury Milicji Obywatelskiej⁶². Na

⁵⁷ Archiwum Państwowe w Toruniu, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Golubiu-Dobrzyniu w latach 1945–1975, sygn.1, Prot. MRN z 22 VIII 1945 r.

⁵⁸ E. Bartkowski, L. Żuchowski, *Pięćdziesięciolecie Liceum Ogólnokształcącego w Golubiu-Dobrzyniu*, Golub-Dobrzyń 1995, s. 9–12.

⁵⁹ J. Kłaczek, *W czasach „małej stabilizacji” (1960–1990)*, w: *Historia Golubia-Dobrzynia*, dz. cyt., t. 4, s. 15–16.

⁶⁰ *Historia Golubia-Dobrzynia w latach 1945–1962*, dz. cyt., s. 19.

⁶¹ *Podział administracyjny Rzeczypospolitej Polskiej*, red. S. Srokowski, Warszawa 1948, s. 125, 129; *Historia Golubia-Dobrzynia w latach 1945–1962*, art. cyt., s. 166.

⁶² Tamże, s. 65, 69–71.

uwagę zasługuje fakt, że w działalność antykomunistyczną włączyła się młodzież z Golubia i okolicy, czego przykładem są organizacje Młoda Polska i Tajny Związek Krwawej Ręki⁶³.

W związku z reformą administracyjną ukonstytuowała się 24 czerwca 1950 r. na podstawie nowej ustawy (20 III 1950) i jako nowa jednostka nosząca nazwę Miejska Rada Narodowa, której organem wykonawczym było Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (PMRN) z jej przewodniczącym na czele, którym został L. Gromko⁶⁴.

W tym okresie rozpoczęła się również wroga polityka państwa wobec Kościoła, czego przykładem było aresztowanie w 1948 r. proboszcza z Dobrzynia, ks. Ludwika Ostaszewskiego (1946–1948). Osadzono go w Toruniu i skazano na 6 lat więzienia; po odbyciu kary nie wrócił już do Dobrzynia. W tak trudnej sytuacji doszło do porozumienia biskupów włocławskiego i płockiego, aby parafią dobrzyńską od października 1948 r. do sierpnia 1949 r. administrował ks. Feliks Gniazdowski, proboszcz z Nowogrodu. Na prośbę jednak biskupa płockiego Tadeusza Zakrzewskiego władze komunistyczne zgodziły się, aby nowym proboszczem w 1949 r. został ks. Henryk Błażejowski (1949–1965), który był sprawnym administratorem i duszpasterzem parafii. Uczył nie tylko religii (28 godzin), ale prowadził też prace remontowo-budowlane⁶⁵.

Po likwidacji chadeckiego Stronnictwa Pracy w 1950 r. powstało w jego miejsce prokomunistyczne Stronnictwo Demokratyczne, przejmując jego drukarnie i agendy, a później przynależąc do Frontu Jedności Narodu. W Golubiu i Dobrzyniu do Stronnictwa Demokratycznego przeszli prawie wszyscy członkowie Stronnictwa Pracy, m.in. znany i zasłużony pedagog mgr Halina Zakrzewska.

W tym samym czasie PZPR, wykorzystując młodzież do akcji propagandowej, utworzyła organizację pod nazwą Związek Młodzieży Polskiej (1948–1957), której opiekunem był nauczyciel gimnazjum Bernard Dębiński. W 1951 roku ZMP liczyła 231 członków zrzeszonych w pięciu kołach w mieście⁶⁶.

Negatywnie na rozwoju miasta odbiła się likwidacja w 1950 roku prawie całkowicie sektora prywatnego i szykanowanie na różne sposoby

⁶³ Z. Biegański, *Sądownictwo i skazani na śmierć z przyczyn politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945–1956*, Bydgoszcz 2003, s. 106.

⁶⁴ *Historia Golubia-Dobrzynia w latach 1945–1962*, art. cyt., s. 139–142.

⁶⁵ M.M. Grzybowski, *Z dziejów parafii...*, dz. cyt., s. 231–232.

⁶⁶ *Historia Golubia-Dobrzynia w latach 1945–1962*, art. cyt., s. 209–210.

jej właścicieli. Ta klasowa polityka w zaopatrzeniu doprowadziła do narastania napięć odnośnie do zaopatrzenia w towary. Kolejnym niebezpieczeństwem, które zawisło nad mieszkańcami Golubia-Dobrzynia było zagrożenie kolektywizacją rolnictwa. Na rolników nakładano zawiżone zobowiązania podatkowe⁶⁷.

Na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 12 września 1955 r. z części powiatów rypińskiego, brodnickiego, lipnowskiego oraz wąbrzeskiego powołano powiat golubsko-dobrzyński. Tę nową jednostkę administracyjną tworzyło 17 gromad wiejskich (87 wsi) oraz dwa miasta. Dawało to mieszkańcom pewną atrakcyjność, a niektórym awans społeczny. Powołano do istnienia Powiatową Radę Narodową (41 osób)⁶⁸.

Z chwilą utworzenia powiatu golubsko-dobrzyńskiego rozpoczęła się mała stabilizacja, co było skutkiem XX Zjazdu KPZR w Moskwie (14–25 II 1956). Doszło wtedy do oficjalnego potępienia zbrodni stalinowskich. W całej pełni okazała się też słabość struktur partyjnych PZPR i ZMP w powiecie golubsko-dobrzyńskim. To wszystko sprawiało, że sytuacja wśród powiatowych władz pod koniec września 1956 r. stawała się napięta; sama organizacja partyjna podjęła pewnego rodzaju dyskusję, a to w związku z VIII plenum KC PZPR, którego uchwały omawiano m.in. w Tartaku i Spółdzielni Szewców⁶⁹.

Wydarzenia w październiku 1956 roku rozbudziły emocje związane z osłabieniem roli PZPR oraz obudziły pewną możliwość zmian. Nadzieje wiązano też z nowymi wyborami (26 I 1957), a szczególnie z akcją wyborczą. Do łask mieszkańców zaczęło wracać prokomunistyczne Zjednoczone Stronnictwo Ludowe (ZSL). Faktem jest, że w całym powiecie doszło do pewnej rywalizacji między PZPR i ZSL. W orbicie zainteresowań komunistycznych władz były też organizacje, jak: Ochotnicza Straż Pożarna, Liga Kobiet oraz młodzież, która bardziej niż do ZMP zaczęła przynależeć do kółek ministranckich. Całą jednak akcją i nastrojami mieszkańców interesowała się milicja i SB. Zdaniem służby bezpieczeństwa najbardziej wrogimi gminami w powiecie były Kowalewo, Rychnowo i Dulsk. Sam Golub w tym oporze się zbyt nie wyróżniał. Ogólnie wybrano 414 radnych, w tym 174 było członkami PZPR⁷⁰.

⁶⁷ Tamże, s. 236–237, 239, 268–274.

⁶⁸ Tamże, s. 292–296; R. Sudziński, *Zarys historii Golubia-Dobrzynia i Kowalewa*, w: *Dzieje Golubia-Dobrzynia i okolic*, red. K. Chruściński, Toruń 1979, s. 118.

⁶⁹ *Historia Golubia-Dobrzynia w latach 1945–1962*, art. cyt., s. 303–304, 310, 316–317.

⁷⁰ Tamże, s. 334, 345, 402–405.

W okresie popaździernikowym wzrosła rola Kościoła, m.in. wprowadzono lekcje religii do szkół, wyrażono zgodę na występy poza kościołem chóru „Echo” działającego przy golubskiej parafii, natomiast w Dobrzyniu proboszcz zorganizował misje. Jednak już kilka miesięcy później zaczęło powracać „stare” i na nowo rozpoczęła się „ofensywa” antykościelna, m.in. atak na milenijny program Kościoła. W sierpniu 1960 roku władze powiatowe rozpoczęły akcję tzw. laicyzacji szkół, w którą włączono Związek Nauczycielstwa Polskiego, Rady Pedagogiczne i Komitety Rodzicielskie. Ostatecznie religię usunięto ze szkół w roku szkolnym 1959/1960, co stanowiło pretekst do stosowania szykan przez władze komunistyczne. Kolejnym pretekstem do prześladowania Kościoła było orędzie biskupów polskich do niemieckich z 1965 roku. Wpływ propagandy był tak wielki, że niektórzy z mieszkańców miasta negatywnie odnosili się do inicjatywy polskiego episkopatu. W golubskich zakładach pracy władze partyjne organizowały masówki, na których podejmowano rezolucje potępiające orędzie biskupów⁷¹.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że w latach 1960–1990 na terenie powiatu golubsko-dobrzyńskiego były trzy dekanaty, z których każdy należał do innej diecezji. I tak dekanat golubski należał do diecezji chełmińskiej, dekanat rypiński do diecezji płockiej, a dekanat czernikowski do diecezji wrocławskiej. W sumie na terenie powiatu w latach sześćdziesiątych XX wieku pracowało szesnastu księży proboszczów i czterech wikariuszy. Ponadto istniały zgromadzenia sióstr w Golubiu i Kowalewie. Należy podkreślić, że dało się zauważyć zróżnicowanie działalności w ramach różnych dekanatów. Skłaniały też ku temu różnice w mentalności, a z tym związane było na przykład podejście do rejestracji punktów katechetycznych. I jak w diecezji chełmińskiej i częściowo płockiej kwestia rejestracji punktów katechetycznych nie wywoływała większych zastrzeżeń władz diecezjalnych, natomiast kuria diecezjalna wrocławska była zdecydowanie negatywnie ustosunkowana wobec tej kwestii. Niemniej jednak duchowieństwo powiatu golubsko-dobrzyńskiego starało się zachować poprawne relacje z miejscowymi władzami oraz z nauczycielami. Duszpasterze starali się pogłębiać życie religijne parafian poprzez m.in. organizowanie nabożeństw stanowych, propagowanie „krucjaty wstrzemięźliwości” czy tworzenie Towarzystw Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Dużym zainteresowaniem cieszyły się też

⁷¹ Tamże, s. 442–445; J. Kłaczek, *W czasach „małej stabilizacji”...*, art. cyt., s. 22–23.

odpusty parafialne. Księża szczególną uwagę przywiązywali do pracy z dziećmi i młodzieżą. Stąd odprawiali m.in. nowennę do św. Stanisława Kostki, propagowali „Tydzień Miłosierdzia”, zabiegali o zwiększanie liczby ministrantów⁷². Tym, co szczególnie przeszkadzało księżom w ich pracy duszpasterskiej wśród młodzieży, była wroga postawa członków PZPR wobec ich działalności. Władze torpedowały wszelkie inicjatywy kościelne mające na celu aktywizację młodzieży, a mimo to księża nie dali się zniechęcić, czego przykładem jest chociażby proboszcz z parafii Ciechocin, ks. Józef Pełka, który udostępnił dla rozrywek sportowych młodzieży podwórko plebańskie. Warto pamiętać, że SB poprzez różne metody próbowało skłócić duchownych⁷³.

Okresem, w którym miejscowe władze chciały odciągnąć wiernych od Kościoła, było 10-lecie powiatu i 1000-lecie państwa polskiego, kiedy organizowano różnego rodzaju imprezy kulturalne. Nad wszystkimi uroczystościami pracowały 42 zespoły oświatowe, w których brało udział około 870 osób. W celu upowszechniania kultury powołano (25 X 1968) Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne, którego celem była popularyzacja wiedzy o lokalnym środowisku. Na uwagę zasługuje też powstanie w mieście pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku kina „Wolność”⁷⁴.

Po zlikwidowaniu powiatu golubsko-dobrzyńskiego i włączeniu go do województwa toruńskiego (1975) miejscowi działacze partyjni zaczęli rozbudowywać Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (TPPR), organizację propagującą komunizm⁷⁵.

* * *

Na początku 1980 roku na terenie Golubia-Dobrzyńa istniało 40 zakładów pracy. Dawało to „podglebie” robotnicze do poparcia ruchu społecznego „Solidarność”. Na czele miejscowej NSZZ „Solidarność” stanął Marek Obuchowicz, który kierował strukturami aż do 13 grudnia 1981 r. Dzięki jego działalności w niektórych zakładach, jak w „Fermbecie” zapisało się do „Solidarności” aż 90% załogi. W tym samym czasie zaczęły powstawać w powiecie struktury „Solidarności” Rolników Indywidualnych (zarejestrowany 12 V 1981). Po wprowadzeniu

⁷² Tamże.

⁷³ J. Kłaczko, *Od grudnia do sierpnia. „Gierkowskie przyspieszenie” 1970–1980*, w: *Historia Golubia-Dobrzyńa*, dz. cyt., t. 4, s.101–103.

⁷⁴ J. Kłaczko, *W czasach „małej stabilizacji”...*, art. cyt., s. 55–61.

⁷⁵ Tenże, *Od grudnia do sierpnia...*, art. cyt., s. 69–70.

stanu wojennego (13 XII 1981) odbyła się nadzwyczajna egzekutywa KM PZPR w Golubiu-Dobrzyniu, na której dokonano pewnej reorganizacji w ramach przyjętego planu, m.in. utworzenia tzw. Obywatelskiego Komitetu Ocalenia Narodowego. Z kolei miejscowy NSZZ „Solidarność” powołał komitet strajkowy, który wkrótce został rozwiązany, a lider „Solidarności” został internowany. Jednak „Solidarność” pomimo aresztowań prowadziła na terenie powiatu golubsko-dobrzyńskiego działalność podziemną. Czynnikiem integrującym wszystkich działaczy były pielgrzymki ludzi pracy na Jasną Górę⁷⁶.

Wybory czerwcowe w 1989 r. odbywały się pod znakiem rywalizacji struktur partyjnych z Komitetem Obywatelskim. Ten ostatni zajął się natchmiast po utworzeniu rządu Tadeusza Mazowieckiego „budowaniem” w mieście i powiecie samorządności. Pierwszym aktem była zmiana nazw ulic w mieście⁷⁷.

W sierpniu 1989 roku podczas obchodów 75. rocznicy ocalenia mieszkańców Dobrzynia od rozstrzelania (1914 r.) na cokole obelisku Matki Boskiej w centrum miasta umieszczono orła z brązu, natomiast w 80. rocznicę erygowania parafii odsłonięto w kościele tablicę poświęconą ks. Czesławowi Rogackiemu. W tymże roku społeczeństwo świętowało 200. rocznicę nadania praw miejskich Dobrzyniowi⁷⁸.

Pierwsze samorządowe wolne wybory w mieście odbyły się 8 marca 1990 r. Zwyciężyły ugrupowania „solidarnościowe”. Wyboru burmistrza dokonano 21 czerwca 1990 r.; został nim Henryk Kowalski.

Patriotycznym aktem było wmurowanie 3 maja 1990 r. urn z prochami z ziemi katyńskiej w cokole figury Matki Boskiej na Placu Tysiąclecia. Rok później, 3 maja 1991 r., nowy proboszcz w Dobrzyniu, ks. Janusz Śniegocki, poświęcił odsłonięty pomnik ofiar wojny 1920 roku. Z kolei 27 kwietnia 1993 r. został odsłonięty pomnik ku czci trzech tysięcy Żydów zamordowanych w mieście⁷⁹.

Ważnym wydarzeniem dla katolików parafii Dobrzyń było nawiedzenie (20–25 XI 1994) obrazu Jezusa Miłosiernego. Ważną uroczystością patriotyczno-religijną w 1995 r. była też 50. rocznica zakończenia II wojny światowej (9 IX). Została zorganizowana wspólnie przez radę miasta i parafię; w jej ramach odsłonięto nową tablicę na pomniku ku czci mieszkańców zamordowanych przez dwa wrogi Polakom

⁷⁶ Tamże, s. 112–117, 131–132; W. Połak, *Czas ludzi niepokornych. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” i inne ugrupowania niezależne w Toruniu i regionie Toruńskim (13 XII 1981 – 4 VI 1989)*, Toruń 2003, s. 117.

⁷⁷ J. Kłaczek, *Od grudnia do sierpnia...*, art. cyt., s. 139–141; W. Połak, *Czas ludzi niepokornych...*, dz. cyt., s. 557.

⁷⁸ M.M. Grzybowski, *Z dziejów parafii...*, dz. cyt., s. 234.

⁷⁹ M. Starosta, *Kalendarium 1990–2007*, art. cyt., s. 146–156, 163.

systemy totalitarne. Odślonięcia tablicy dokonał więzień Dachau, emerytowany proboszcz dobrzyński, ks. Zenon Kawecki⁸⁰.

Spośród ważnych wydarzeń patriotyczno-religijnych w kolejnych latach na uwagę zasługuje odślonięcie 11 listopada 1999 roku w kościele epitafium katyńskiego poświęconego oficerom powiatu golubsko-dobrzyńskiego zamordowanym przez Sowieców w Katyniu i Charkowie w 1940 roku⁸¹.

W 1999 r. (1 stycznia) weszła w życie nowa reforma administracyjna kraju. Golub-Dobrzyń ponownie został powiatem przynależącym do województwa kujawsko-pomorskiego. Obszar miasta wynosi obecnie 7,5 km²; liczy ono ponad 14 tys. ludności z przewagą kobiet.

W jego skład wchodzi dziesięć osiedli mieszkaniowych, dwa przedszkola, trzy szkoły podstawowe, trzy gimnazja, trzy szkoły ponadgimnazjalne i dwa zespoły szkół. Opiekę duchową sprawują dwie parafie w obydwu miastach, przy czym parafia św. Katarzyny Aleksandryjskiej (XIII w.) w Golubiu należy do diecezji toruńskiej, a parafia pod takim samym wezwaniem w Dobrzyniu do diecezji płockiej. Praktyką obydwu parafii jest organizowanie od 1994 r. wspólnej procesji Bożego Ciała dla społeczności parafialnej Golubia i Dobrzynia. I tak jednego roku procesja z Dobrzynia odbywa trasę do Golubia, a następnym roku z Golubia do Dobrzynia. Z kolei w Wielkim Poście ulicami miasta odbywa się procesja Drogi krzyżowej⁸².

SUMMARY

The town of Golub-Dobrzyń, situated in the Drwęca valley, in the eastern part of Kuyavian and Pomeranian Voivodeship, arose due to the joining of two independent towns: Golub and Dobrzyń. The first mention about the the village of Golub (villa Golube) comes from 1254. The beginnings of Dobrzyń are dated back to the end of 17th century, when, on the left bank of the river, opposite Golub, started to arise the village, called Suburbium Golubense (the suburbs of Golub). It was already during the Interwar Period when the idea of unite the towns appeared, but finally the process of creating one town, Golub-Dobrzyń, was finished after the World War II.

thum. Magdalena Okunowska

Key words: Dobrzyń, Golub, Golub-Dobrzyń.

Słowa kluczowe: Dobrzyń, Golub, Golub-Dobrzyń.

⁸⁰ Tamże, s. 171, 173, 175.

⁸¹ Tamże, s. 208. W Katyniu i Charkowie zginęli: Józef Chodkowski, Stanisław Arkadiusz Dejewski, Edward Moszczyński, Henryk Stanisław Skoniecki, Stefan Jacenty Dąbrowski i Zygmunt Kierkowski.

⁸² M.M. Grzybowski, *Z dziejów parafii...*, dz. cyt., s. 236.